

Csontváry utazásai

Molnos Péter: *Csontváry. Legendák fogságában. Az előszót írta: Kieselsbach Tamás. Népszabadság, Bp., 2009. 216 old. (211 számozott oldal), 9900 Ft (Népszabadság Könyvek)*

Három névérték az Osztrák Posta krétái használatra kibocsátott bélyegsorozatából*

Molnos Péter új Csontrváry-albuma a benne felvetett nagyszámú ötlet, hipotézis és egyoldalú vizsgálatok, valamint azon mód miatt, ahogyan Németh Lajos munkásságát kezeli, várhatóan komoly vitát vált majd ki a művészettörténészek körében. Nem lévén e szakterület művelője, mindehhez érdemben itt nem kívánok hozzászólni. Csupán egy problémára hívom fel a figyelmet, amely nem szorosabb értelemben vett művészettörténeti kérdést érint, és megoldására a könyvet figyelmesen tanulmányozó laikus olvasó is képes.

Molnos Csontrváry alkotói módszeréről írva kijelenti: „A kutatás mai állása szerint az tűnik a legvalószínűbb lehetőségnek, hogy Csontrváry valóban elutazott az általa korábban kiválasztott – újság-illusztrációk, fényképek, képeslapok alapján megismert – tájakra és ott rajzi vázlatokat készített. Ezt követően hazatért, s az időközben megrendelt vásznakat már a műterem magányában, a segítségül hívott előképek és a saját kezű rajzok felhasználásával, felna-

gyításával festette meg. Az azonban mindenképpen elgondolkodtató, hogy a jól érzékelhetően grafomán Csontrvárytól egyetlen olyan levél vagy képeslap sem maradt fenn, mely bizonyítani tudná, hogy távoli tájakra vezető, motívumkutató utazásai valóban megtörténtek volna. Egyetlen olyan képeslapját ismerjük, melyen a bizonyítékul használható postai bélyegzés is látható. A Japán kávéház művészeinek címzett lapon jól olvasható Csontrváry aláírása alatt saját kezű feljegyzése: »Konstantinápoly 1913. szept. 29.« A baj csupán az, hogy a pecsétet nem a török, hanem az osztrák posta nyomta rá, s a bélyegen Ferenc József jellegzetes portréja ismerhető fel.” (53. és 55. old.)

Molnos a szóban forgó képeslap írott felét könyve 216., számozatlan oldalán igen jó minőségben reprodukálja. A reprodukció lehetővé teszi, hogy tisztázzuk, a szerző kellő okkal vonta-e kétségbe a képeslap hitelességét, ezen keresztül Csontrváry 1913-as törökországi tartózkodásának, illetve nagy utazásainak tényleges megtörténtét.

A képeslapra írott szövegről Molnos kellő részletességgel szól, foglalkozunk inkább a hitelesség szempontjából lényeges elemekkel!

A lap szembenézeti bal alsó sarkában olvasható a kiadó megnevezése: „Editeurs J. M. F. Galata.” (A nagybetűs rövidítések egy körbe írva, háromszög alakban helyezkednek el.) A lapot tehát Galatában, Konstantinápoly egyik kerületében adták ki.

* ■ A szerkesztőség hálásan köszöni Nikodém Gabriellának, a Bélyegmúzeum igazgatójának és Szabó Jenőnek, a múzeum muzeológusának, hogy lehetővé tették számunkra az Osztrák Posta krétái bélyegeiről a fenti képek közzétételét.

1 ■ Lásd Bélyegmúzeum, IV. szekrény, 32. keret, 1. lap, 106. bélyeg.

2 ■ Lásd Bélyegmúzeum, V. szekrény, 71. keret, 2. lap, 16. bélyeg. Vö. James B. Hatcher (ed.-in-chief): *Scott's standard postage stamp catalogu e.* 1972. Vol II. Scott Publishing, Omaha, 1972. 119. old. A katalógus adatait Frey Ákostól kaptam, köszönet érte.

3 ■ Lásd Hatcher: *i. m.* 120. old.

4 ■ Révai Nagy Lexikona. XII. köt. Révai Testvérek Irodalmi Intézet, Bp., 1915. 281–282. old. „Kréta” címszó.

5 ■ 152. *Austrophil – Briefmarkenauktion.* Montag, 14. Dezember 2009 und Dienstag, 15. Dezember 2009. Hauptkatalog [1001–

Ez azonban nem sokat számít, hiszen elvileg elképzelhető, hogy Csontrváry a törökországi forrásból beszerzett képeslapra hamis kelteztést írt: valójában nem is volt Konstantinápolyban – ezért került a lap osztrák postára –, pontosan úgy, ahogy azt Molnos sejteti. A lap kiadásának helyét, illetve a keltezés helyét ezért egyelőre figyelmen kívül hagyva, foglalkozunk elsősorban a bélyegzés bizonyító erejével, mivel Molnos a bélyegzés alapján kérdőjelezte meg a keltezés hitelességét.

Az osztrák császárt ábrázoló bélyeg a reprodukción a lap szembenézeti jobb felső sarkában látható. A postabélyegző lenyomatának felső, középső és szembenézeti jobb oldali része a bélyegre, a többi része a képeslapra esik. A pecsétlenyomat alsó felén világosan kivehető a felirat: „ÖSTERR. POST”, a bélyegre eső hányadán a postaállomás neve, illetve a pecsételés dátuma részint elmosódott, részint nem látszik. A jól olvasható felirattól nyilvánvaló, hogy az osztrák posta nyomott pecsétet a lapra, úgy, ahogy Molnos állítja, ami „mindenképpen elgondolkodtató”.

Nem haszontalan azonban, ha először alaposabban megvizsgáljuk a bélyegzést, mielőtt „elgondolkodnánk”. Kezdjük az ismerkedést magával a bélyeggel! A rajta ábrázolt mellképét körirat övezi, amelynek szövege felül „KAISERLICHE KÖNIGLICHE”, alul pedig „ÖSTERREICHISCHE POST”, azaz Császári-Királyi Osztrák Posta. A körirat és a mellkép közötti szöveg megerősíti, hogy a bélyeg Ferenc József császárt ábrázolja, fejt bal profilban, vállait félprofilban. Homloka előtt az 1908-as évszám tűnik fel, a császár felső ajkának vonalától a jobb karjái, négy sorba tördelve a következő szöveg olvasható: „FRANCISCVS JOSEPHVS I”, azaz „I. Ferenc József”. Az évszám és a névfelirat elárulja, hogy annak a bélyegsorozatnak az egyik tagjáról van szó, amelyet 1908-ban, a császár trónra lépésének hatvanadik évfordulója alkalmából bocsátottak ki. A bélyeg bal alsó és jobb alsó sarkában, fekvő téglalap alakú világos mezőkben tüntették fel a bélyeg névértékét: 10 és 10.

Mármint ha a lapon látható bélyeg

szokványos osztrák postabélyeg volna, a névértéket mutató téglalapok között a „HELLER”, vagyis a „fillér” pénznem szerepelne.¹ Erre a bélyegre azonban jól láthatóan a „CENTIMES”, azaz a „centek”, „frank-centek” szót nyomtatták.²

Nyilván nem szokványos osztrák postabélyeggel állunk szemben, de vajon mifélével? Miként került a (francia) frank váltópénzének, a centime-nak a megnevezése egy osztrák bélyegre? A részletes magyarázathoz egy kis történeti kitérőre lesz szükségünk.

A Török Birodalom területén a helyi posta megbízhatatlansága miatt Ausztria – más európai országokhoz hasonlóan – kiterjedt postarendszert tartott fenn. Az első postát 1748-ban nyitották meg az Aranyszarv-

öböl északi partján fekvő Galatában, az öböl déli partján elterülő Konstantinápolyval átellenben. A postának otthont adó Galata a főváros területi növekedése miatt fokozatosan Konstantinápoly részévé vált, 1840-ben hivatalosan is a szultán székvárosának az egyik kerülete lett.

A XIX. század végén a Török Birodalom területén az osztrák posták már saját bélyegeket használtak. Az osztrák posta az 1908-as bélyegsorozatot a Török Birodalomban fekvő hivatalai számára a török pénzrendszer piasztérének és parájának megfelelő pénznemmegnevezéssel is kiadta.³ A krétai posták számára azonban külön bélyegsorozatot készítettek. Ennek oka Kréta sajátos jogállása volt. Az 1897-es török–görög háború után ugyanis ez a sziget négy nagyhatalom, Anglia, Franciaország, Olaszország és Oroszország irányítása alá került. A török szultán felségjogai megmaradtak ugyan Kréta felett, de a török csapatoknak távozniuk kellett. A négyhatalmi irányítás bevezetése után, 1903-tól a krétai osztrák posták bélyegein a pénznemet – az 1908-as sorozat kiadásáig felülbélyegzéssel – (francia) frankban és centime-ban adták meg.

Krétán a lakosság görög többsége a török haderő kivonulása után folyamatosan az egyesülésre törekedett Görögországgal. Törekvéseiket végül siker koronázta. Krétát a Balkán-háborút lezáró, 1913. augusztus 10-i bukaresti békeszerződés végleg Görögországnak ítélte, majd területét a görög király 1913. december 14-én, ünnepélyes keretek között ténylegesen is birtokba vette.⁴ Az osztrák posták

mind Krétán, mind a Török Birodalomban 1914-ig működtek.

A Csontváry-képeslap bélyegéről a rajta megadott pénznem világosan elárulja, hogy a krétai osztrák posták számára kiadott sorozat egyik tagja. Mit mondhatunk el a postabélyegzőről? A bélyegzőlenyomat közepén a dátumot megadó számsorból csak a két utolsó számjegy határozható meg egyértelműen: „13”. Ezek a számjegyek bizonyára az 1913-as esztendő két utolsó számjegyét jelentik. Valószínű tehát, hogy a lap ugyanabban az

2847]. Auktionshaus H. D. Rauch – Austrophil, Wien, 2009. 214. old., 2625. és 2627. tétel. A kiadványt és e két bélyeget a BUKSZ szerkesztősége ajánlotta a figyelmembe. A segítséget köszönöm.

6 ■ Lehel Ferenc: *Csontváry Tivadar a poszt-impressionista festés magyar előfutára*. Amicus, h. n., 1922. 15–16. old.

7 ■ Herman Lipót: *A művészasztal*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp., 1958. 95. és 97. old.

8 ■ *Csontváry- emlékkönyv*. Válogatás Csontváry Kosztka Tivadar írásaiból és a Csontváry-irodalomból. Válogatta és emlékezéseivel kiegészítette Gerlőczy Gedeon. Bevezette, az összekötő szövegeket írta és szerkesztette Németh Lajos. 3. bővített, átdolgozott kiadás. Corvina Kiadó, h. n., 1984. 165. old.; Németh Lajos hivatkozott cikke: A Csontvárynak „tulajdonított” képekről. *Jelenkor*, 1980. okt.–nov. 883–889. és 1003–1013. old.

évben került postára, mint amelyben Csontváry keltezte.

Mi a helyzet a hely megjelölésével? A bélyegzőlenyomat felső részén az elmosódott, halvány ANTINOP betűsört olvashatjuk ki, s még azt is valószínűsíthetjük, hogy a P betűt követő töredék egy E betű része. Ennyi pedig tökéletesen elég ahhoz, hogy a pecsételő postának otthont adó helyiséget azonosítsuk: „CONSTANTINOPEL”, azaz Konstantinápoly. A postabélyegző tehát egyértelműen azt igazolja, hogy a Konstantinápolyban kiadott, Konstantinápolyból keltezett lapot Csontváry Konstantinápolyban adta postára.

Talán nem teljesen szokványos, de nem is teljesen egyedülálló jelenség, hogy a bélyeg pénzneme nem „PARA”, hanem „CENTIMES”.

Máskor is előfordult, hogy a Kréta számára kibocsátott bélyegre a szigeten kívül fekvő postán ütöttek pecsétet – például a bécsi H. D. Rauch Aukciósház 2009. decemberi katalógusában is láthatók ilyen bélyegek. Az egyik az 1904-ben kiadott sorozatba tartozik, 2 frankosra felülbélyegezték, ennek ellenére mégis Konstantinápolyban pecsételtek 1908. július 4-én. Egy további tétel két egybefüggő 25 centime-os bélyegből áll, a velük bérmentesített küldeményt 1914. június 30-án vette fel az osztrák posta Janinában, az albánok földjén.⁵ Ez arra utal, hogy a frank pénznemű bélyegeket nemcsak Krétán, hanem a levantei térségben másutt is használhatták az osztrák postahivatalok.

Mindebből arra kell következtetnünk, hogy Csontváry 1913. szeptember 29-én, Konstantinápolyból keltezett képeslapjának keltezése hiteles. Pontosán úgy, ahogy Németh Lajos is gondolta, aki korábban már – Lehel Ferenchez⁶ és Herman Lipóthoz⁷ hasonlóan – mint hiteles Csontváry-dokumentumra hivatkozott a küldeményre.⁸